

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Klassikalise filoloogia osakond

Annika Oiso

Achilleuse viha analüüs *Iliases* Euagriose kaheksa *logismos*'e põhjal

Bakalaureusetöö

-

-

Juhendajad: Maria-Kristiina Lotman

Elo-Mall Toomet

‘

Tartu 2022

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus	4
1. Euagrios	6
1.1. Euagriose elu	6
1.2. Euagriose teoloogiast	7
1.3. Euagriose looming	8
2. Kaheksa <i>logismos</i> 't	10
2.1.1. Γαστριμαργία	13
2.1.2. Πορνεία	14
2.1.3. Φιλαργυρία	15
2.1.4. Λύπη	16
2.1.5. Όργή	17
2.1.6. Άκηδία	17
2.1.7. Κενοδοξία	17
2.1.8. Ύπερηφανία	18
3. Achilleuse viha analüüs	19
3.1. Achilleusel esinevad <i>logismos</i> 'ed	20
3.1.1. Ύπερηφανία ja κενοδοξία	21
3.1.2. Λύπη	23
3.2. Püüded leevendada Achilleuse viha	24
4. Viha väljendamiseks kasutatav sõnavara Euagriose teostes ja <i>Iliases</i>	26
Allikad	29
Käsitlused	31
Elektroonilised teavikud	35
Summary	36
Lisad	38
LISA 1. Viha väljendav sõnavara <i>Iliase</i> I laulus	38
LISA 2: <i>Iliase</i> I laulus esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul	40
LISA 3: Teoses <i>Praktikos</i> esinev viha väljendav sõnavara	40
LISA 4: Teoses <i>Praktikos</i> esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul	42
LISA 5: Teoses <i>Mōtetest</i> esinev viha väljendav sõnavara	42
LISA 6: Teoses <i>Mōtetest</i> esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul	44

LISA 7: Teoses <i>Kaheksa mõtet</i> esinev viha väljendav sõnavara	44
LISA 8: Teoses <i>Kaheksa mõtet</i> esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul	45
LISA 9: Kolme eelmise tabeli andmed esitatuna ühel graafikul	46

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on Achilleuse viha analüüs *Iliases*, toetudes Euagriose kaheksale *logismos*'ele (mõttele). Algne plaan oli valida välja üks mõte ning uurida selle rolli *Iliases* ja *Odüsseias*, kuid bakalaureusetöö mahtu arvesse võttes otsustasin teemat kitsendada. Uue spetsiifilisema teema otsimine ei võtnud kaua aega. Achilleuse viha on *Iliases* väga suure narratiivse tähtsusega ning täis nüansse, mida saab siduda Euagriose teoloogiaga.

Achilleuse viha ja Euagriose arusaamu vihast on varasemalt põhjalikult juba uuritud. Leonard Muellner on kirjutanud raamatu *The Anger of Achilles: Mēnis in Greek Epic*.¹ Samuti on uuritud viha Euagriose teoloogias Gertrude Gillette'i poolt teoses *Four Faces of Anger: Seneca, Evagrius Ponticus, Cassian, and Augustine*.² Neile lisaks on kirjutatud veel muidugi palju teisi teoseid. Kuid minu teada pole veel põhjalikult uuritud Achilleuse viha, toetudes Euagriose arusaamale sellest ja ülejäänud kaheksast mõttest.

Töö eesmärgiks on pakkuda uudset lähenemist *Iliase* uurimises ning välja selgitada, millisel määral ja missugused arusaamad Euagriose teoloogias kehtivad ka Achilleuse viha kohta *Iliases*. Lisaks on eesmärgiks anda ülevaade viha väljendamiseks kasutatavast sõnavarast. Achilleuse viha analüüsimiseks kõrvutan Euagriose teostes leiduvad arusaamad vihast ja teistest mõtetest Achilleuse süžeeliiniga. Sõnavarast parema ülevaate saamiseks koostan tabelid, kuhu on märgitud kõik viha väljendavad sõnad *Iliase* esimeses laulus ja Euagriose teostes *Praktikos*, *Mõtetest* ja *Kaheksa mõtet* ja ka graafikud, mis tabelite sisu kokku võtavad.

Põhiliste kreekakeelsete allikatena kasutan *Oxford University Press*'i 1920. aasta *Iliase* vanakreekakeelset väljaannet³ ja sellega paralleelselt eestikeelset August Annisti *Iliase* tõlget.⁴ Euagriose korpusest uurin lähemalt kolme teost: *Praktikos*⁵, *Mõtetest*⁶ ja *Kaheksa*

¹ Muellner 1996.

² Gillette 2010.

³ Allen ja Monro 1920. *Opera*.

⁴ Annist 1960. *Ilias*.

⁵ Lähtun järgnevast tekstiväljaandest. Dysinger, Luke. 1990. EVAGRIUS PONTICUS. PRAKTIKOS / ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ [or The Monk]. http://www.ldysinger.com/Evagrius/01_Prak/00a_start.htm

⁶ Ibid.

mõtet.⁷ Lähtun nende ja teiste Euagriose korpusesse kuuluvate teoste puhul Robert E. Sienkewiczi⁸ ja Luke Dysingeri⁹ ingliskeelsetest tõlgetest ja kreekakeelsetest originaaltekstidest.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis teen konteksti avamiseks ülevaate Euagriose elust, õpetusest ja teostest. Teises peatükis tutvustan kaheksat mõtet. Alguses teen neist üldise ülevaate, mille järel keskendun eraldi igale mõttele, uurides neid nii paganliku Kreeka kui varakristluse kontekstis. Viimases kolmandas peatükis analüüsin Achilleuse viha. Toon välja Euagriose teoloogias esitatud arusaamad ning vaatlen, kuidas need sobituvad Achilleuse vihaga. Neljandas peatükis uurin viha väljendamiseks kasutatavat sõnavara nii Euagriose teostes kui *Iiases*.

⁷ Lähtun järgnevast tekstiväljaandest. Géhin, Paul, Antoine Guillaumont, ja Claire Guillaumont. 1998. *Evagre le Pontique, Sur les pensées. Édition du texte grec, introduction, traduction, notes et index par Paul Géhin, Claire Guillaumont et Antoine Guillaumont. Pariis.*

⁸ Sinkewicz 2006. *Evagrius of Pontus: the Greek ascetic corpus.*

⁹ Dysinger. *St. Evagrius Ponticus.* http://www.ldysinger.com/Evagrius/00a_start.htm

1. Euagrios

1.1. Euagriose elu

Euagrios Pontosest oli ca 345-399 p.Kr elanud mõjukas kristlik munk ja teoloog.¹⁰ Eesti keelde on ta nime tõlgitud mitmeti. Anu Põldsam kasutas kristliku traditsiooni kohaselt nimekuju Evagrius¹¹. Stefanus nimetas teda Evagrioseks.¹² Inglise keeleruumis kasutatakse valdavalt Evagriuse nimekuju, kuid seal on erinevalt Eestist levinud traditsioon kreeka nimekuju tõlkimisel eelistada ladinapärasest sõnakuju. Marju Lepajõe tõlkis tema nime kreekapäraselt Euagrioseks Pontosest.¹³ Kasutan selles töös Lepajõe pakutud nimekuju, kuna soovin jätkata nime kreekapäraselt tõlkimise traditsiooni ning kuna tegemist pole kristlusele keskenduva akadeemilise tööga, kus on rohkem tavaks eelistada ladinapärasest vormi.

Euagriost peetakse ka üheks kõige enigmaatilisemaks figuuriks varajases kristluses.¹⁴ Ta oli teoloogide Kaisarea piiskop Püha Basileiose ja Gregoriose Nazianzosest õpilane. Tema teosed avaldasid suurt mõju nii kristliku munkluse kui teoloogia arengule. Tema õpetusest ammutas inspiratsiooni Johannes Cassianus, kes kujundas märkimisväärselt kristlikku munklust. Nendes kajastatud arusaam kaheksast *logismos*'est (mõttest) on aluseks kristliku teoloogia seitsmele surmapatule.

Huvi tema vastu süttis läänes 1950. aastatel.¹⁵ Esimene tema teosel põhinev monograafia anti välja 1962. aastal¹⁶, mis lükkas suuresti käima vestluse Euagriosest¹⁷. 20. sajandi vältel avastati mitmeid temale omistatud tekste nii orginaalkeeles kui tõlgitud kujul. Kaheks peamiseks uurimisküsimuseks, millega praegusel hetkel tegeletakse, on tema teoloogia ortodokssus ja roll neljanda sajandi Egiptuse kõrbemunkluses.¹⁸

¹⁰ Sinkewicz 2003: xvii.

¹¹ Grün 2010: 47.

¹² Stefanus 2008: 39.

¹³ Lepajõe 2012.

¹⁴ Linge 2000: 539.

¹⁵ Corrigan 2016: 2.

¹⁶ Guillaumont 1962

¹⁷ Casiday 2013: 3.

¹⁸ DelCogliano 2011: 387.

Euagrios sündis kreeklasena Pontose provintsis tänapäeva Türgi aladel. Piiskopist isa kaudu oli tal juba noores eas kokkupuude kristlusega. Euagrios omandas tõenäoliselt poisipõlves hariduse nii kõnekunstis, filosoofias kui ka vähemal määral astronoomias, meditsiinis ja matemaatikas.¹⁹ Ta asus elama Jeruusalemma askeetide kogukonda Vanema Melania ja Rufinuse käe all, keskkonda, kus segunesid mitmed traditsioonid ja mõttemaailmad. Oma elu lõpupoole veetis ta 14 aastat kalligraafina kahe suure kõrbeisa Makarios Egiptlase ja Makariose Aleksandriast käe all. Teda ennast peetakse ka kõrbeisaks.²⁰ Ta suri Palladiose sõnul 54-aastasena 399 p.Kr või 400 p.Kr.

Euagrios kuulutati hereetikuks 553. aastal pKr. Konstantinoopoli Nõukogu poolt tema õpetuse seotuse tõttu Origenesega. Kuigi ta jäi oma kaasajal teiste varju, on tema mõju kristlusele siiski märkimisväärne.

1.2. Euagriose teoloogiast

Luke Dysinger on võtnud Euagriose suhtumise vaimsesse ellu kokku kui “mõistuse pikk teekond Püha Kolmainsuseni.”²¹ Euagrios ei suutu oma teoloogiasse kui tema poolt loodusse, vaid kui millessegi, mis on talle teiste askeetidest õpetajate poolt edasi antud.²² Tema jaoks ei olnud askeetlik elu eraldi eesmärk, vaid pigem vahend eesmärgini jõudmiseks.²³

Euagriose teoloogias on tähtsal kohal askeetus ja palved. Ta on kirjutanud oma teostes laialdaselt palvetest. Tema arusaamad palvetest on läbi ta kirjutiste võrdlemisi samaks jäänud, seega oli tal juba enne nende kirjutamist nende kohta laialdane teadmistepagas.²⁴ Nendele on ta pühendanud ka eraldi traktaadi *Palvetest*. Askeetlusest räägib ta mitmes teoses, andes praktilisi juhiseid nii uuemale kui kogenumale askeedile.

William Harmless ja Raymond Fitzgerald on tema teoloogia tähtsuse väga hästi kokku võtnud, rõhutades Euagriose rolli kultuuride vahendajana: “Oma kreeka kirjandusliku ja filosoofilise haridusega suutis Euagrios tõlkida ja ümber kujundada kopti spirituaalsust

¹⁹ Casiday 2013: 13.

²⁰ Nõnda kutsuti varakristlastest eremiite, kes praktiseerisid Egiptuse kõrbetes askeetlust. [Desert Fathers | Description, History, & Legacy | Britannica](#)

²¹ Dysinger 2007: 11.

²² *Praktikos Proloog 9*; Sinkewicz 2003.

²³ Corrigan 2009: 8.

²⁴ Casiday 2013: 136.

kreeka keelt rääkiva maailma jaoks, süstematiseerides selle väljavaated kalliskivile sarnase hiilgusega.”²⁵

1.3. Euagriose looming

Euagriose teosed ringlesid juba tema eluajal kristlastest munkade ja teoloogide seas. Pärast tema surma ning hereetikuks kuulutamist nende levik aeglustus ja neid levitati valdavalt pseudonüümide all mitte enam kreeka, vaid armeenia ja vanasüüria keeles. Pärast kümnendat sajandit säilisid tema teosed peamiselt tänu mungakloostritele.

Enim on meieni jõudnud temalt kirju. Vanasüüria traditsiooni kohaselt on neid kokku 64. Need on meieni jõudnud nii tervikkujul kui ka fragmentidena. Enamiku tema teoloogilistest diskussioonidest leiame aga tema traktaatidest.²⁶ Cassiday on välja toonud, et Euagriose traktaate ja kirju eristab see, et kirju kirjutades lähtus ta suuresti sellest, kellele ta kirjutas ning kui palju teadmisi tal käsitletavast temast on, samas kui traktaadid olid üldisemad.²⁷

Ta kirjutas kreeka keeles mitmeid teoseid, millest osa on jõudnud meieni terviklikul kujul. Euagriose peamine eesmärk tekste kirjutades oli aidata kaasa kristlastest askeetidest lugejate arengule.²⁸ Ta tundis ka muret selle üle, mida ta ka mitu korda oma teostes mainis, et tema tekstid ei satuks valede inimeste kätte, kellel pole piisavalt eelteadmisi.²⁹ Tema tuntumad teosed *Praktikos*, *Gnostika* ja *Kephalaiia Gnostika (Problemata Gnostica)* moodustavad askeetlust käsitleva triloogia. *Praktikos* haakub enim selles akadeemilises töös kajastatava teemaga.

Praktikos kuulub sisu poolest samasse kategooriasse tema teiste teoste *Kaheksa mõtet* ja *Mõtetest*. *Kaheksa mõtet* on mõeldud valdavalt alles askeetluse valinud mungale, samas kui *Praktikos* on suunatud neile, kes on juba pikemat aega pidanud lahingut nende mõtete vastu. *Mõtetest* kujutab munka, kes on juba jõudnud oma teekonnal kaugemale, kuid peab ikkagi rinda pistma mõtete erinevate ilmingutega.³⁰

²⁵ Harmless jt 2001: 501.

²⁶ Ibid: 30.

²⁷ Ibid: 32.

²⁸ Ibid: 39.

²⁹ Ibid: 88.

³⁰ Sinkewicz 2003: 95.

Euagriose teoseid ei ole eesti keeles välja antud, küll on aga tõlgitud nendest lõike. Eesti keelde tõlgitud teos vana-aja munklusest *Kurjusest* sisaldab tõlgitud lõike *Praktikos*'est.³¹ 2021. aastal kaitses usuteaduskonnas Peeter Veltson bakalaureusetööd: *Apatheia mõistest Pontose Euagriose Praktikos*'es koos asjassepuutuvate peatükkide tõlkega³², kus ta seadis eesmärgiks tegeleda edasi ülejäänud *Praktikos*'e tõlkimise, seega on lootust, et lähiaastatel valmib ühest Euagriose teosest ka terviklik tõlge.

³¹ Grün 2010.

³² Veltson 2021.

2. Kaheksa *logismos*'t

Euagriose mitmes teoses figureerivad kaheksa *logismos*'t (kreeka keeles λογισμός), millele, ta toonitab, ei tohi alla vanduda. *Logismos*'e tavapärasem tõlge inglise keeles on *thought* (mõte), kuid näiteks Corrigan kasutab sõna *reasoning*, mida saame tõlkida eesti keelde kui arutlust või arutluskäiku.³³ Nagu eelnevalt mainitud, ei ole eesti keelde Euagriose teoseid terviklikul kujul tõlgitud, seega ei ole kujunenud väga kindlat traditsiooni *logismos*'e mõiste tõlkimise osas. Lepajõe on oma artiklis tõlkinud seda kui mõtet.³⁴ Anu Põldam on toetudes Anselm Grünile kasutanud selle kohta hoopis sõna pahe.³⁵ Veltson järgib oma bakalaureusetöös selle tõlkimisel Lepajõe eeskujul.³⁶ Ma toetun siin samuti Lepajõe ja tõlgin selle mõtteks.

Sõna *logismos* käänamiseks on erinevaid variante. Kui järgida kreeka keele rõhuasetust, siis oleks rõhk viimasel silbil ja see käänduks kui *logismos*'i, *logismos*'id. Samast põhimõttest lähtudes saaks käänata ka Euagriose teoste pealkirju: *Praktikos*, *Eulogios*. Eesti keeles on aga kombeks saanud selle sõna käänamine ladinapärase rõhureeglite järgi (vrd Veltson 2021) ja et säiliks ühtlus viidatud allikatega, on antud töös seda sõna käänatud just sellisel viisil.

Logismos'ed sisaldavad endas kõiki ahvatlevad mõtted.³⁷ Teose *Praktikos* alguses on mõtete olemus kokku võetud: “Meil puudub kontroll selle üle, kas need (ahvatlevad mõtted) meie hinge ässitavad, aga meil on olemas kontroll selle üle, kas nad (meis) püsivad ja kas nad ärgitavad kirgi.”³⁸ Euagrios kasutab väga palju oma teostes sõna *δαίμων* (deemon), mis tuleneb sellest, et kaheksa mõtet on deemonite peamised relvad.³⁹ Deemoneid ei saa seega võrdsustada mõtetega. Deemonid olid need, kes mõtteid esile kutsusid, kuid inimene ise pidi nende mõtetega ja nende poolt esile kutsutud kirgedega hakkama saama. Kuid kired ei pruugi alati tuleneda mõtetest, vaid võivad neid ise hoopis esile kutsuda.⁴⁰ Deemonite vastases sõjas on mitmeid relvi, mille hulka kuuluvad kannatlikkus, tagasihoidlikkus ja oma vaimsete isade

³³ Corrigan 2016: 73.

³⁴ Lepajõe 2012.

³⁵ Grün 2010: 47.

³⁶ Veltson 2021.

³⁷ *Praktikos* 6 Sinkewicz 2003.

³⁸ *Praktikos* 6; Sinkewicz 2003.

³⁹ Wiebe 2020.

⁴⁰ *Eulogios* 13; 25. Sinkewicz 2003.

õpetuse järgimine.⁴¹ Tema teosed on aluseks ka hilisemale deemonite liikideks jaotusele käsitluses.

Inglise keeleruumis on tekkinud kindlamad tõlkevasted Euagriose kaheksale mõttele, kuigi on ka sõnu, mida kiputakse ikkagi erinevalt tõlkima. Brakke tõlgib neid mõtteid nõnda: *gluttony, fornication, love of money, sadness, anger, listlessness, vainglory* ja *pride*.⁴² Sienkewiczi tõlkevasted on peaaegu identsed, kuid ta otsustab kasutada sõna *listlessness* asemel *acedia*, mis on kujult peaaegu identne kreeka keelse mõistega ja *love of money* asemel lühemat tõlget *avarice*. Eesti keeles on kasutatud mitmeid tõlkevasteid. Marju Lepajõe on vasteteks pakkunud: õgardlus e aplus (*γαστριμαργία*), hoorus (*πορνεία*), ahnus (*φιλαργυρία*), kurbus (*λύπη*), raev (*ὀργή*), tüdinud loobumine (*ἀκηδία*), tühihiilgus e edevus (*κενοδοξία*), kõrkus (*ὑπερηφανία*).⁴³ Anu Põldsam tõlgib neid vähem kõrgstiilselt: aplus, iharus, ahnus, kurvameelsus, viha, akedia, auahnus ja uhkus. Ma kasutan järgnevaid tõlkevasteid: aplus, kõlvatus, ahnus, kurbus, viha, *akeedia*, auahnus ja kõrkus. Otsustasin kasutada enda variante juhtudel, kui arvan, et need annavad mõiste sisu hästi edasi. Selgitused, miks ma oma tõlkevariandite kasuks otsustasin, on toodud mõtteid eraldi käsitlevates peatükkides.

Euagriose õpilane Johannes Cassianos tõlkis Euagriose mõtted hiljem ladina keelde: *gula, luxuria/fornicatio, avaritia, tristitia, ira, acedia, vanagloria, superbia*. Tema arust on väga tähtis just mõtete järjestus, kuna mõtete võrku langetakse järgemööda.⁴⁴ Esmalt hakatakse liigselt sööma, siis petetakse oma abikaasat jne. 590. aastal populariseeris paavst Gregorius nendele toetuvad seitse surmapattu, millest levisid mitu versiooni, kuid lõpuks saavutas see kanoonilise kuju: kõrkus, ahnus, iharus, aplus, kadedus, viha, tusk.⁴⁵ Ainus Euagriosele peaaegu täiesti võõras mõte on kadedus, kuigi Euagrios on selle ühes teoses ka mõtete hulka liigitanud.

Kaheksat mõtet käsitleb ta mitmes teoses. *Praktikos* ja *Antirrhethikos* annavad praktilisemaid juhendeid, kuidas nendega toime tulla. Traktaadis *Antirrhethikos* on iga toodud kiusatuse juurde lisatud lõik piiblist, mille lugemine aitab kiusatusest võitu saada. Nendele mõtetele on pühendatud ka eraldi traktaat *Kaheksa mõtet*, millest on säilinud üle 80 manuskripti.⁴⁶ See

⁴¹ Ibid 15.

⁴² Brakke 2009.

⁴³ Grün 2010: 47.

⁴⁴ Schimmel 1992: 25.

⁴⁵ <http://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=surmapatt>

⁴⁶ Sinkewicz 2003: 67.

koosneb tarkussõnadest, mis avavad metafooride kaudu nende mõtete olemust. Pahedest räägib ka Euagriose teosele *Eulogios* tihti järgnev lühike traktaat *Pahed*, mis on väga huvitav tekst seal esineva anomaalia tõttu. Seal esitatakse siin nimetatud kaheksa pahe asemel üheksa mõtet, juurde on lisatud kadedus, mis hiljem lisati ka seitsme surmapatu hulka.

Kevin Corrigan on rõhutanud, et meil ei ole teadmisi selle kohta, kui palju Euagrios toetus allikatele ja tolleaegsetele traditsioonidele.⁴⁷ Kas ta mõtles need ise välja või toetus mingile nüüdseks unustusehõlma vajunud õpetusele? Siiski saab tuua välja mõne tõenäolise allika. Aristotelese *Nikomachose eetikat* peetakse üheks nendest. *Nikomachose eetikal* oli suur mõju tolleaegsele mõtlemisele ja Euagrios on laenanud ja edasi arendanud sellest teosest vooruste ja pahede definitsioonide kohta käivat.⁴⁸ Selles teoses lähenetakse eetikale praktiliselt, vastupidiselt selle kirjapaneku ajal valdavalt levinud teoreetilisele lähenemisele. See ei ole ainult mõtisklus eetika üle, vaid Aristoteles annab suuniseid, kuidas elada eeskujulikku elu. Seal kajastatakse eri peatükkides kaheksast mõttest mitmeid, nagu eneseuhkust ja viha⁴⁹. Tema eetikateooriale toetus ka Gregorios Nazianzosest, kes on Euagriose kaasaegne ja kellega ta ka sügavuti mõtteid vahetades.⁵⁰ Corrigan jt on välja toonud ka seose Euagriose ja Gregoriose teoloogia vahel.⁵¹ Seega saab Aristotelese ja Euagriose õpetuseb vahele luua sidemeid juba läbi Gregoriose. Oma emotsioonide, sealhulgas ka kaheksas mõttes sisalduva kontrollimine on ka stoikute üheks eesmärgiks.

Nagu eelnevalt olen juba välja toonud, on kõik kaheksa mõtet omavahel läbi põimunud. Seal, kus on üks neist, ei ole kaugel mõni teine. Euagrios on oma teoses *Mõtetest* lausunud: “Võimatu on saada õhutatud vihast, kui ei himustata ega võidelda toidu, raha ega kuulsuse nimel (...).”⁵² Aplus, ahnus ja eneseuhkus on seega teiste mõtete ehituskivid. Nende kolme esiletõstmine tuleneb sellest, et just nendega ahvatles Saatan Jeesust.⁵³

Järgnevalt teen ülevaate kõigist kaheksast mõttest. Kuna uurin vanakreeka paganlikku teksti, siis keskendun ka märkimisväärselt mittekristlikele autoritele ja nende arusaamadele sellest. Euagriose kirjutistes leiduv kaheksast mõttest kirjutatu on valdavalt mõeldud askeedile ning

⁴⁷ Corrigan 2016: 75.

⁴⁸ Dysinger 2005: 118-119.

⁴⁹ Aristoteles; Lill 2007: 1126a.

⁵⁰ Lill 2007: 356.

⁵¹ Corrigan 2009: 74.

⁵² *Mõtetest* 1; Sinkewicz 2003.

⁵³ Gillette 2010: 23.

suurt osa sellest ei saa tõsta ümber vanakreeka kultuuri, juhul kui eesmärgiks on teostada sisukas analüüs. Tema õpetuse tuumikut saab küll üle kanda, aga näiteks *Antirrethikos*'es pakutud nõuandeid ei saa rakendada eriti edukalt paganlike kreeka kangelaste uurimisel. Samuti ei saa me uurida vanakreeka kultuuri osiseid lähtudes tänapäevastest moraalsetest arusaamadest. Homerose teostes on näiteks seksuaalne vahekord orjaga heaks kiidetud, tänapäevaste väärtushinnangute kohaselt oleks aga tegu ebaeetilise käitumisega. Me ei saa seega Homerose teostes kõlvatust või ükskõik mis teist mõtet uurides üle ega ümber kultuurikontekstist.

2.1.1. Γαστριμαργία

Gastrimargia tõlkevaste on õgardlus või aplus (*gluttony*⁵⁴). See sõna koosneb kreeka keeles kahest osast. Esimeseks on *γαστήρ*, mis tähendab kõhtu, kuid ka emakat, ning *μάργος*, mis tähendab hullumeelset. Aristoteles kasutab *Nikomachose eetikas* sama tüvega sõna *γαστρίμαργοι*, mida eesti keeles on tõlgitud õgarditeks.⁵⁵ Euagrios nimetas seda ka kõlvatuse emaks.⁵⁶ Kreeka autoritest on Platon kasutanud seda sõna oma teoses *Phaidon*.⁵⁷ Platon toob selles õgardluse koos vägivalla ja purjutamisega välja kui põhjused, miks inimene võib reinkarneeruda looma kehasse, nähes neid pahedena, mis inimest peale praegust elu negatiivselt mõjutavad. Õgardluse esinemise kohta Platoni teises teoses *Politeia* on põhjalikult analüüsitud ning sõnastatud mahukates uurimustes.⁵⁸

Samas on liigset söömist või väga suurt isukust seotud ka mingil määral positiivsete omadustega. Heraklese lõpmatut isu on seostatud tema suurenenud seksuaalse võimekusega, seega mehelikkusega, kuid tema isu seob teda ka naiselikkusega, kuna kõhtu seostati antiikaegses Kreekas valdavalt naiselikkusega.⁵⁹ Kõhtu väljendav sõna *γαστήρ* tähendab ka üska. Susan E. Hill on välja toonud, et *Odüsseias* on olemas ka koht, mis seda seost kinnitab.⁶⁰ Kristlikust pühakirjast leiame ka õgardluse motiivi, viiendas Moosese raamatus seostatakse sellega häbiväärset elu ja ülekaalulisust. Varajases kristluses assotsieerus aplus samuti naiselikkusega, lisaks veel ka ebapuhtuse, irratsionaalsuse, loomalikkusega. Seda

⁵⁴ <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=gastrimargia&la=greek#lexicon>

⁵⁵ Aristoteles 1118b.

⁵⁶ *Pahed* 1. Sinkewicz 2003.

⁵⁷ *Phaidon* 81e.

⁵⁸ Hintze jt 2009. *Gluttony and philosophical moderation in Plato's "Republic"*.

⁵⁹ Halperin jt 1990: 30-31

⁶⁰ Hill 2011: 31-32; Od.18.2-4.

tegid ka varasemad mittekristlikud autorid.⁶¹ Varajases kristluses nähti liigset söömist, isegi kui seda tehti tervise ajendil, ohuna. Euagrios ja Augustinus on seda oma kirjutistes otsesõnu väljendanud.⁶² Euagrios kirjutab aplusest valdavalt seoses askeetlusega.

2.1.2. Πορνεία

Porneia't saab eesti keelde tõlkida kui kõlvatust, hoorust, porduelu ja ka ebajumalakummardamist.⁶³ Samuti tähendab see ka abielurikkumist ja prostitutsiooni.⁶⁴ Konteksti arvesse võttes on seda sõna mõistlikum tõlkida seksuaalseks kõlvatuseks, kuna see haarab endasse kõike, mida peetakse kellegi poolt ebamoraalseks ning on neutraalsem väljend võrreldes iharuse ja hoorusega. Teisalt, nagu allpool ka David M. Halperinile jt toetudes välja toon, on sellel tõlkevastel omad miinused.

See sõna esineb Demosthenese teoses pahena, mille tõttu on üks mees kohtu ette toodud.⁶⁵ Platon toob oma teoses välja kolm iha, milleks on iha joogi, toidu ja seksuaalse kontakti järgi, ning kõige enam liialdamisele aldiks peab ta nendest seksuaalsest iha.⁶⁶ *Porneia*'ga paralleelselt oli kasutusel sõna *moicheia*. Need mõlemad tähendavad ebasüüdsat seksuaalset käitumist, kuid vahe seisneb selles, keda kuritarvitatakse. *Porneia* tähendas seksuaalset kuritegu, mis suunatud väärrika ja abielus mitteoleva naise suunas.⁶⁷ Suurt vahet tehti naise ja orja või prostituudi au vahel.⁶⁸ Hiljem haaras *porneia* endasse kõik ühiskonna poolt hukka mõistetud seksuaalsed tegevused.⁶⁹

David M. Halperin jt väidavad oma artiklis, et ka tänapäevastel tõlkijatel on *porneia* mõistet keeruline tõlkida, viidates ingliskeelsele väljendile *sexual immorality*: "Tõepoolest, kuna iga nii ähmase tõlke puhul on vältimatu risk, et tõlgendaja šifreerib selle läbi oma vaadete".⁷⁰ See mõiste on ühiskonna peegelpilt ning ilma teadmisteta tolleaegsest seksuaalsusest ei ütle see mõiste meile palju.

⁶¹ Hill 2011: 104; *Praktikos* 7.

⁶² *Confessions* 10.31,

⁶³ Lepajõe 2000: 81.

⁶⁴ *A. prostitution, fornication, unchastity. II. metaph., idolatry*
[Greek Word Study Tool \(tufts.edu\)](http://tufts.edu/greek-word-study-tool/)

⁶⁵ Demosthenes. 19.200.

⁶⁶ Gaca 2017: 32.

⁶⁷ Halperin 2011: 374.

⁶⁸ Ibid: 365.

⁶⁹ Ibid: 367.

⁷⁰ Ibid: 364.

Seda sõna kasutatakse rohkelt ka Uues Testamendis, kas 25 või 26 korda.⁷¹ Teoses *Praktikos* on seda kirjeldatud kui ihalemist teistsuguste kehade järgi⁷². See märgib eeldatavasti ükskõik mis keha, peale selle, mis inimesel endale antud. Euagrios arvas, et isegi naise nägemine võib osutada askeedile liiga suureks kiusatuseks ning seda on mõistlik vältida.⁷³ Euagrios jaotab kõlvatuse kaheks liigiks, mis võivad küll omavahel põimuda, kuid on siiski üksteisest eristatavad: hinge ja keha kõlvatus.⁷⁴ Hinge kõlvatus toimub inimese mõtetes ja läbi iharate mõtete, kui naisekuju omav demon võrgutab ära su hinge.⁷⁵ Selle vastu võitlemiseks soovib Euagrios ennast näljutada, kuna siis mõeldakse hoopis toidule.⁷⁶ See, mida kehast tuleneva kõlvatuse all mõistetakse, on arvatavasti iseenesestmõistetav.

2.1.3. *Φιλαργυρία*

Philargyria mõistet saab tõlkida kui saamahimu ja ahnust.⁷⁷ See liitsõna koosneb kahest osast: esimene tuleneb sõnast φίλος (kallis), teine pool on ἄργυρος (hõbe). Selle sõna etümoloogiat jälgides oleks sobilik tõlkida seda kui hõbedaarmastust. Teoses *Praktikos* seostatakse seda pika ea ihalemisega, jõuetute kätega ja sooviga vältida enda alandamist teistelt abikäe küsimise näol.⁷⁸ *Antirrhetikos* toob välja selle all ka vastumeelsuse loobuda oma varast ja pärandusest askeetluse nimel.⁷⁹ Seda saab askeetluse kontekstist välja võttes tõlgendada kui liigset kiindumust oma varasse. Uues Testamendis esineb see ühes kohas. *Antirrhetikos* näeb pahena juba ka varanduse ihaldamist, isegi siis, kui seda soovitakse teha selleks, et oma lähedastele parem elu tuua. Euagrios tsiteerib oma teoses *Kaheksa mõtet* Piiblit: ”Ahnus on kõigi kurjuste põhjustaja”.⁸⁰

Ovidiuse *Metamorfoosidest* leiame kuulsa pajatuse kuningas Midasest, mis hoiatab liigse ahnuse eest.⁸¹ Ahnuse all ei mõelda siin normaalsuse piirides vara ihaldamist, vaid seesugust, mis saab kinnisideeks ja mille nimel ollakse valmis palju ohvreid tooma. See mõte on eriti kangelaseepikas seotud auga. Näiteks, kui *Iiases* on suur dilemma autasu saamise üle, siis ei

⁷¹ [G4202 - porneia - Strong's Greek Lexicon \(kjv\) \(blueletterbible.org\)](https://www.blueletterbible.org/lexicon/G4202-porneia-Strong's-Greek-Lexicon/kjv)

⁷² *Praktikos* 8; Sinkewicz 2003.

⁷³ *Mõtetest* 2.6-2.8; Sinkewicz 2003.

⁷⁴ *Eulogios* 18. Sinkewicz 2003.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Lepajõe 2000: 103.

⁷⁸ *Praktikos* 9; Sinkewicz 2003.

⁷⁹ *Antirrhetikos* 3.16; Brakke 2009.

⁸⁰ 1 Tim 6:10; *Kaheksa mõtet* 3.1; Sinkewicz 2003.

⁸¹ *Metamorfoosid* 9.

tähenda see seda, et kõik ainult autasu varalist poolt ihkavad, vaid pigem näevad seda, kui tõendit nende enda tähtsusest.

2.1.4. Λύπη

Lype't saab tõlkida kui kehas asetsevat valu, kurbust, kurba olukorda, vaimset valu, leina ja kurvameelsust.⁸² Tõlke vasteks on inglise keeles valdavalt *sadness* (kurbus), kuid seda on tõlgitud kui ka *grief* (lein).⁸³ Kuigi soov oleks seda tõlkida leinana, kuna see sobitub väga hästi antiikaja konteksti, siis pean siiski eelistama tõlget kurbus, kuna see on laiahaardelisem sõna. Euagrios toob välja selle seose järgneva mõtte vihaga kirjutades, et vahel tuleneb *lype* vihast ja vahel frustratsiooni tekitavatest ihadest. Corrigan on selle tähenduse poeetilisel kokku võtnud nõnda: "Peaaegu masohhistlik inimhinge tendents leida valust naudingut".⁸⁴ Oma teoses *Mõtetest* kirjutab ta, et kui teised demonid õpetavad hingele naudinguid nautima, siis kurbus on ainus, mis sellest hoidub (12). Euagrios eristab ka kahte sorti kurbust. Neid kahte tüüpi eristab ta nii: "üks ilmub südamesse ilma ühegi näilise põhjuseta ja teine sünnib vägisi ebatavalistel põhjustel."⁸⁵

Kreeka mütoloogias esineb kurbus eelkõige leina kujul. Seda kinnitab David Konstan oma teoses, mis uurib eri emotsioonide esinemist vana kreeklase seas, kus ta ei pühendanud kurbusele (*sadness*) eraldi peatükki, vaid hoopis leinale, mis on ka üks *lype* tõlkevastetest.⁸⁶ Liigset kurbust leina kujul nähakse ka ohuna, mis võib saada inimese kinnisideeks. Selle pikaajaliseks kinnisideeks muutumist üritab vältida ka lohutuste žanr antiikkirjanduses.⁸⁷

Lein figureerib tugevalt paljudes antiikaja tragöödiates, Sophoklese *Antigone* on vaid üks näide. Kyriaki Mystakidou jt toovad välja, et Homerose kohaselt on kõige parem viis, kuidas leinata, end ära tappa, kuid on ka teine hea võimalus, milleks on oma elu pausi peale panek, mis väljendub osalises paastus ja naudingute vältimises, nagu teeb Achilleus Patroklose surma puhul.⁸⁸ Euagrios nimetab ka oma teoses kurbust akeedia hõimlaseks.⁸⁹

⁸² A. pain of body, sad plight or condition
2. pain of mind, grief,
[Greek Word Study Tool \(tufts.edu\)](http://www.tufts.edu/~greekwordstudy/)

⁸³ Corrigan 2016: 74.

⁸⁴ Ibid: 76.

⁸⁵ *Eulogios* 7; Sinkewicz 2003.

⁸⁶ Konstan 2006.

⁸⁷ Ibid: 257.

⁸⁸ Mystakidou jt 2005: 25.

⁸⁹ *Pahed* 4. Sinkewicz 2003.

2.1.5. Ὀργή

Orge'd saab tõlkida kui raevu ja viha.⁹⁰ David Konstani meelest on kõige detailsem ja parem antiikajast pärinev analüüs vihast Aristotelese *Retoorika*.⁹¹ Teoses *Praktikos* nimetatakse seda kõige teravamaks kireks.⁹² See võib öösel häirima hakata, kutsudes kohale mürgiseid elukaid ja nõrgestades keha. Seda sõna on kasutatud sageli antiiksetes tekstides ning Uues Testamendis.

Aristotelese ja Platoni jaoks pole viha iseenesest halb ega kuri, kui seda suudetakse hoida liigselt kontrolli alt väljumast.⁹³ Stoikute jaoks on viha midagi, mis on vigase arutluskäigu tulem.⁹⁴ Euagriose arusaama vihast saab tagasi viia mõlema juurde.⁹⁵ Euagriose täpsemad arusaamad vihast avan jooksvalt Achilleuse viha analüüsisivas peatükis.

2.1.6. Ἀκηδία

Akedia't tõlgitakse inglise keelde kui *acedia*. Eesti keelde on seda tõlgitud nii mõttelaiskuse kui loidusena. Kuna see on väga mitmetähenduslik sõna, kasutaksin seda isegi juhul, kui eestikeelse tõlkevariandi kasutamine oleks kõrgstiilsem, siiski tsitaatsõnana.⁹⁶ See sõna koosneb kahest osast, lisandist α , mis märgib millegi puudumist, ja $\kappa\eta\delta\omicron\varsigma$, mis tähendab hoolimist, leina ja ärevust.⁹⁷ Seda on nimetatud Euagriose mõtetest kõige innovatiivsemaks.⁹⁸ Marju Lepajõe on akeedia kohta varases munkluses kirjutanud ka pika artikli.⁹⁹ Kuna eesti keeles leidub sellest kõigile kättesaadav põhjalik ülevaade, siis siinses töös seda mõtet pikemalt ei käsitleta.

2.1.7. Κενοδοξία

Kenodoxia't saab tõlkida kui tühihiilgus, auahnus ja hooplemine.¹⁰⁰ *Kenodoxia* on kokku pandud kahest sõnast: $\kappa\epsilon\nu\acute{o}\varsigma$, mis tähendab tühjust, ja $\delta\acute{o}\xi\alpha$, mis tähendab aud. Seega on selle liitsõna otsetõlge au tühjus ning Lepajõe tõlge tühihiilgus annab selle sõna etümoloogia hästi

⁹⁰ Lepajõe 2000: 71.

⁹¹ Konstan 2006: 41.

⁹² *Praktikos* 11. Sinkewicz 2003.

⁹³ Gillette 2010: 3.

⁹⁴ Vernezze 2007: 6.

⁹⁵ Valantasis: 66-67.

⁹⁶ Lepajõe 2012.

⁹⁷ [Acedia Definition & Meaning - Merriam-Webster](#)

⁹⁸ Corrigan 2009: 76.

⁹⁹ Lepajõe 2012. *Tüdimusest ehk akeediast varases munkluses*.

¹⁰⁰ Lepajõe 2000: 57.

edasi.¹⁰¹ Siiski eelistan siinkohal tõlkevastena auahrust, kuna see sobitub esiteks hästi *Iliase* konteksti ja teiseks on lihtsamini mõistetav. See sobitub ka hästi Euagriose nägemusega sellest, kui soovist saavutada kuulsust meeste seas.¹⁰² Epikuros on seda kasutanud oma teoses *Sententia Vaticana*¹⁰³. Samuti leidub see ka Uues Testamendis.¹⁰⁴ *Kenodoxia*'t kiputakse samastama järgneva mõtte *hyperefania*'ga.

Euagrios on sellele koos kõlvatusega pühendanud eraldi peatüki, kus ta neid kahte vastandab.¹⁰⁵ Kõlvatus on põgenemine inimeste eest, samas kui auahrus õitseb inimeste keskel.¹⁰⁶ Auahne inimene on sõltuvuses populaarsusest, pühendudes kiituse ja au saamise nimel rohkem askeesile.¹⁰⁷ Euagrios on nimetanud auahrust ka kiituste orjaks ja seltskondlike olukordade ettekujutamiseks.¹⁰⁸

2.1.8. Ὑπερηφάνια

Hyperefania't saab tõlkida kui kõrkust.¹⁰⁹ See koosneb kahest sõnast *ὑπέρ* (üleval, peal) ja *φάνος* (säetendav, ere). Enim mainisväärse kasutuse leiame Theophrastose teosest *Inimtüübid*¹¹⁰. See raamat sisaldab 30 moraalse arhetüüpi kirjeldust, millest üks on ka *ὑπερηφάνια*. Theophrastos kirjeldab seda muuhulgas nõnda: “Kui ta on teinud sulle teene, siis ta tuletab seda sulle meelde.”¹¹¹ Ta ei pöördu viisakalt abi paludes inimese poole, vaid käsib, et see ära tehtaks. Uues Testamendis mainitakse kõrkust kui ühte kurjadest mõtetest.¹¹²

Euagriose nimetab kõrkust isegi vastasseisuks Jumalale, mis on tähelepanuväärne, kuna oma teoses *Pahed* ei too ta ühegi teise mõtte puhul sisse Jumalat.¹¹³

¹⁰¹ [Vainglory, Vainglorious - Vine's Expository Dictionary of NT Words - \(studydrive.net\)](http://www.studydrive.net/vocabulary/vainglory-vainglorious)

¹⁰² *Praktikos* 13. Sinkewicz 2003.

¹⁰³ *Sententia Vaticana* 30.

¹⁰⁴ Fl. 2.

¹⁰⁵ *Eulogios* 21.

¹⁰⁶ *Eulogios* 21. Sinkewicz 2003.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ *Pahed* 7. Sinkewicz 2003.

¹⁰⁹ Lepajõe 2000: 101.

¹¹⁰ Volt 2000. *Inimtüübid*.

¹¹¹ Ibid 24.4.

¹¹² Mk. 7:22.

¹¹³ *Pahed* 9. Sinkewicz 2003.

3. Achilleuse viha analüüs

Achilleus on *Iliase* üks peategelastest, kelle viha narratiivne tähtsus ilmneb juba eepose esikvärsis.¹¹⁴ Achilleuse eemaletõmbumine sõjast viha ajendil lükkab käima *Iliase* 51-päevase tegevustiku. Selles peatükis analüüsin Achilleuse viha, toetudes Euagriose teoloogias esinevale kaheksale mõttele. Samuti uurin viha märkimiseks kasutatavat sõnavara *Iliases* ja Euagriose teostes. *Iliase* puhul piirdun sõnavara uurimises esimese lauluga, et püsida bakalaureusetöö mahulistes raamides. Euagriose puhul teen sõnavaralise ülevaate kolmest teosest: *Praktikos*, *Mõtetest* ja *Kaheksa mõtet*. Teoste valik tulenes sellest, et need kolm käsitlevad kõige põhjalikumalt kaheksat mõtet, kuna Euagrisoel ei leidu viha eraldi käsitlevat teost. Selles peatükis leiduvad *Iliase* tsitaadid on võetud 1960. aastal välja antud August Annisti tõlkest.

Iliase kohta eraldi sissejuhatuse tegemist ei pea ma vajalikuks põhjusel, et *Ilias* on klassikalises filoloogias üks tähtsamaid ja loetumaid tekste, millega enamik selle töö lugejatest on põhjalikult tutvunud. Euagriose teoloogia ja elu on see-eest paljudele täiesti võõras ning vajab põhjalikumat sissevaadet. Siiski teen lugeja mälu värskendamiseks lühikese ülevaade Achilleuse süžeeiinist *Iliases*.

I laulus tülitseb Achilleus Agamemnoniga, kuna ta ei pea õigeks, et keegi ahhailaste seast peaks loovutama oma autasuna saadud naise Agamemnonile. Atreuse pojale ei meeldi Achilleuse sõnavõttud ja ta otsustab võtta just temalt röövida austasu, orja Briseise. See riivab suuresti Peleuse poja eneseuhkust ja tekitab temas raevu. Achilleus otsustab selle tõttu sõjast eemale tõmbuda. II-VII laulus jääb Achilleus tagaplaanile ning keskendutakse teistele kangelastele. Kui ahhailaste olukord aina halveneb, kuulutab Zeus VIII laulus, et ainus, kes suudab ahhailased kindlast hukust päästa, on kangelane Achilleus. IX laulus proovib Agamemnon teda kinkide ja kaaslaste abiga ümber veenda, aga tulutult. XVI laulus otsustab Patroklos Achilleuse rüüs troojalaste vastu võitlema minna. Sõtta astuvad ka koos temaga

¹¹⁴“Laula nüüd, oh jumalanna, Peleides Achilleuse vimmast neetust, mis tuhat hukatust tõi ahhailaste soole (...)”

laevade kaitsmiseks Achilleuse all olevad mürmidoonid. Võõras rüüs Patroklos hukkub XVI laulus Hektori käe läbi Zeusi tahtel.

XVIII laulus saab Achilleus teada oma kalli kaaslase surmast ning teda tabab kohutav lein. Ta otsustab iga hinna eest tappa kangelase, kes Patroklose surmavalda saatis. XIX laulus astub Achilleus lõpuks lahingusse ning sellele järgnevad kolm laulu räägivad tema lahingutest Hektori ja teiste troojalastega. XXII laulu lõpus haavab ta surmavalt Hektorit ning XXII laulus rüvetab tema laipa seda kaariku taga vedades. XXIII laulu vältel leinab Achilleus ikka veel oma sõpra ning peab tema auks mõõduvõtmised. Viimases laulus tagastab ta Hektori laiba troojalastele ning sellega lõpebki *Ilias*.

3.1. Achilleusel esinevad *logismos*'ed

Achilleusel peamiselt esinev mõte on viha. Kuigi viha on üks mõtetest, mis teevad inimestele halba, ei näe Euagrios viha ainult negatiivsena. Ta väidab oma teoses *Praktikos*, et inglid õhutavad meie viha suunama deemonite vastu.¹¹⁵ Seega saab ülekantult öelda, et kui inimene oskab oma viha suunata õige objekti suunas, siis ei too see ainult kahju.

Euagrios väidab, et kolm mõtet (aplus, saamahimu ja kõrkus), mida nimetatakse ka esimese jao deemoniteks, on peamised viha põhjustajad. Teistes oma tekstides on ta toonud välja veel teisi viha ajendajaid, mille seas on teiste hulgas nii uhkus, hirm kui ka argus. Esimese jaos deemoniteks nimetatud kolmikust saab Achilleuse puhul põhjalikumalt uurida ainult auahnust. Aplust ei esine *Iliases* nii märgatavalt kui Homerose teises eeposes *Odüsseias*, kus on aplad nii Penelope kosilased¹¹⁶ kui kükloop¹¹⁷. Saamahimu saab küll soovi korral käsitleda kui üht põhjust, miks Achilleus nii väga soovis saada tagasi Briseist, kuid paremini seletab Achilleuse tegutsemist kõrkus. Kui Achilleus oleks juhitud tõesti saamahimust, kas ta poleks siis vastu võtnud Agamemnoni ja ta kaaslaste väga helded annid ja nõustunud taas sõtta minema?

Saamahimu sobitub paremini teise vihaprobleemidega peategelase Agamemnoniga, kelle puhul on iha varanduse ja naiste järele lihtsasti märgatav ning toob kaasa lõpuks ta surma,

¹¹⁵ *Praktikos* 24; Sinkewicz 2003.

¹¹⁶ Odüsseia II laul.

¹¹⁷ Odüsseia IX laul.

mitte küll aga veel *Iliases*. Achilleus nimetab teda ka I laulus varaahnemaks kõigist.¹¹⁸ Auahnus on sageli Achilleuse puhul viha sütitajaks. Peleuse poeg on enesekindel ja teadlik oma võimetest ning see väljendub ka tema käitumises ja ütlemistes. Kuigi seda pole Euagriose poolt eelnevalt mainitud viha põhjustajate hulgas, on siiski XVIII laulus Achilleust tabanud meeletu lein ning sellest tulenev viha ja kättemaksuiha Patroklose tapja vastu see, mis paneb kangelase tegutsema.¹¹⁹ Tema soov kätte maksta väljendub ka Hektori surnukeha rüvetamises. Samuel E. Bassett toob välja, et vaenlase laiba rüvetamine kättemaksuks oli Homerose-aegses Kreekas vähemalt Homerose poolt loodud pildi järgi tavapärase.¹²⁰ Selles töös keskendungi valdavalt kurbusele, auahnusele ja kõrkusele kui vihaga kaasnevatele nähtustele.

Euagrios annab ka nõu, kuidas vihaga toime tulla. Ta soovitab viha vastu võidelda kannatlikkusega.¹²¹ Lisaks pühendab ta eraldi peatüki vihale ja leebusele, mis on abiks sellevastases võitluses.¹²²

3.2. *Υπερηφάνια ja κενοδοξία*

Iliast lugedes ei paista Achilleusel esinevat tagasihoidlikkuse voorust. Nagu sai juba mainitud, on Achilleus vägagi teadlik oma võimetest ja üleolekust. Esimese laulus lausub ta vihasena Agamemnonile: “(...) siis südant sööb sul, et ahhailasist vapraimat nii oled halvaks sa pannud.”¹²³ Selle all mõtleb ta muidugi ennast. Samas on ta eelnevalt esimeses laulus pidanud häbiväärseks seda, kui Agamemnon end teistest paremaks peab: “Kas olgu see või Agamemnon, kes peab võimsamaks end nüüd kõigist ahhailastest teistest.”¹²⁴ Agamemnoni auahnus läheb üllatavalt hästi kokku Euagriose kirjeldusega auahnest inimesest: “ (...) ülekoormatud liiga suure auga, ei soovi ta, et kedagi temast rohkem austataks ja ta haarab endale esimese autasu, kartuses, et näib muidu teisest halvem.”¹²⁵

¹¹⁸ Il.1.122: „Kuulsaim Atreuse Poeg sa ahnetest ahnem!”

¹¹⁹ Il.18.91-93.

¹²⁰ Bassett 1933: 41.

¹²¹ *Eulogios* 5. Sinkewicz 2003.

¹²² *Ibid* 11.

¹²³ Il.1.243-244.

¹²⁴ Il.1.90-91.

¹²⁵ *Eulogios* 3. Sinkewicz 2003.

Auahnus ja kõrkus on omavahel tugevalt seotud ning neid aetakse sageli omavahel segamini. Nende sarnasuse tõttu käsitletlen neid ühes peatükis. Euagrios on kirjutanud: “Välgusähvatus ennustab müristamise kõminat; auahnus kuulutab kõrkuse kohalolu.”¹²⁶ Euagrios järjestab oma teoses *Praktikos* mõtted ka viisil, mis seda kinnitab, asetades kõrkuse pärast auahnust. Seega, kui inimene on sattunud auahnuse küüsi, siis ei pääse ta ka peagi saabuvast kõrkusest. Euagrios kinnitab seda ka teises oma teoses: “Osad mõtted juhivad, teised järgnevad. Kõrkuse omad juhivad ja viha omad järgnevad.”¹²⁷ Teoses *Eulogios* kordab ta sama mõtet, aga asendades auahnuse neutraalsema auga, tuues välja, et sellega kaasneb kõrkus.¹²⁸

Briseise röövimine on löök Achilleuse au pihta ja ta otsustab sellepärast peatada sõdimise. Enne seda, kui Agamemnon otsustab just temalt saagi ära võtta, on Achilleus juba vihane, et Agamemnon nõnda ebaausalt plaanib röövida kellegi suure tööga saadud saagi.¹²⁹ Achilleus lausub tema sõnade peale: “Meeldivam minna on mul kodumaale, kui korjata rikkust ning sõjasaaki siin maal sinu jaoks, kes teotanud au mul.”¹³⁰ Seda sama mõtet kordab ta pärast seda, kui temalt ta sõjasaak on röövitud: “Äsja mind solvanud raskelt on Atreuse poeg Agamemnon, rahvaste juht: ära mult minu autasu ahnelt ta riisus.”¹³¹

Siinkohal on sobiv küsida, kus läheb Euagriose meelest piir normaalse au ihaldamise ja negatiivse auahnuse vahel. Euagriose meelest on au juba oma loomuselt negatiivse mõjuga, ta nimetab oma kirjutises seda kurjuste emaks¹³². Isegi kui toetuda Homerose-aegse kultuuri arusaamale aust ja tõlgendada seda sellele vastavalt, on Achilleuse auahnus siiski tavapäraselt suurem. Seda kinnitab ka Douglas Cairns, kes toob välja, et mõnikord saavutas kangelaste nagu Achilleusegi puhul au nii tähtsa rolli, et seda peeti isegi ellujäämisest tähtsamaks.¹³³

Euagrios on oma teoses *Mõtetest* öelnud: “Ei ole võimalik põgeneda auahnuse eest, esimese kuradi järglase eest, kui ei olda täielikult hävitanud iha raha järele.”¹³⁴ See teooria ei saa Achilleuse puhul kinnitust, kuigi ta kindlasti mingil määral on varahimuline, siis mitte märkimisväärsel määral ja tema auahnus ei tulene sellest.

¹²⁶ *Kaheksa mõtet* 8.2, Sinkewicz 2003.

¹²⁷ *Skemmata* 41; Sinkewicz 2003,

¹²⁸ *Eulogios*. 3. Sinkewicz 2003,

¹²⁹ II.1.121-129.

¹³⁰ II.1.170-171.

¹³¹ II.1.355-356.

¹³² *Eulogios* 3. Sinkewicz 2003.

¹³³ Cairns 2011: 38.

¹³⁴ *Mõtetest* 1; Sinkewicz 2003.

3.1.3. Λύπη

Trooja vältimatu huku käivitab Patroklose surm XVI laulu lõpus, mis viib Achilleuse sügavasse leina. Sellest sünnib peagi raev, mis paneb kangelase taas sõtta sekkuma eesmärgiga Patroklose tapjatele kätte maksta. Euagrios on toonud oma teostes välja, et vihast võib tuleneda kurbus, kuid vastupidist arusaama ei ole tal eraldi välja toodud. Kurbus tuleneb tema sõnul sellest, et ollakse kiindunud millessegi või kellessegi ning nii kaua, kuni me pole sellest loobunud, ei saa me olla vabad kurbuse kammitsatest.¹³⁵

Euagrios seob kurbuse mõiste teoses *Mõtetest* ka kättemaksuga: “(...) kättemaksu frustratsioonid põhjustavad kurbust”.¹³⁶ Achilleuse puhul on märgata vastupidist käitumist. Suurest leinast tulenevad Achilleusel viha ja kättemaksu mõtted. Kurbus ja mõtted kättemaksust on Achilleusel tugevamad kui viha Agamemnoni vastu. Kuid leidub ka selle Euagriose teooriaga kokku käivat käitumist. Esimeses laulus pärast seda, kui Agamemnoni käskjalad Briseise telgist välja jalutavad, on Achilles Agamemnoni peale vihane ja eeldatavasti haub ka kättemaksumõtteid. Pärast naise lahkumist puhkeb ta veekogu ääres nutma.¹³⁷

Achilleuse viha põhjustava leina sügavamaid põhjuseid uurib Austin oma teoses, tuues välja, et *Iiases* kirjeldatakse Achilleuse leina Patroklose üle kasutades sõna *pothê* (igatsus), mida ei kasutada ühegi teise tegelase leinamist kirjeldades.¹³⁸

Euagrios toob eraldi välja unenäod auahnusest ja kurbusest. Euagrios näeb unenägusid demonitelt või inglitelt pärinevatena. Kui päeval õnnestub end demonite rünnakute eest kaitsta, siis öösel näed neid samu ahvatlusi unes. Seega näeb Euagrios unenägusid mitte ainult inimesest tulenevatena, vaid tähenduslike nägemustena, mis on kellegi poolt saadetud. Vanakreeka mütoloogias nähakse unenägusid sarnaselt. Jumalad saadavad inimestele unenägusid, olgu need prohvetlikud või hoopis petlikud.¹³⁹ II laulus saadab Zeus

¹³⁵ *Praktikos* 4; Sinkewicz 2003.

¹³⁶ *Mõtetest* 21; Sinkewicz 2003.

¹³⁷ Il.1.345-346.

¹³⁸ Austin 2021. *Grief and the Hero: The Futility of Longing in the Iliad*.

¹³⁹ Neil jt 2019: 5-6.

Agamemnonile kurja une, mis paneb ta lahingusse liikuma: “Siis parem kõikidest muist näis järgmine otsus ta meelest: et näeks petlikku und Agamemnon, Atreuse võrse.”¹⁴⁰

3.2. Püüded leevendada Achilleuse viha

Achilleuse viha mõjutas kahtlemata eepose tegelaste käekäiku ning mitmeid kordi eepose jooksul pöörduti tema poole palvega, et ta loobuks oma vihast. Nii surematud kui surelikud on kutsunud üles Achilleust vihast loobuma. Esimeses laulus ilmus tema ette Athena, kes lausus: “(...) aga lase käia, loobu tülist ega haara käega mõõka: vaid tõesti sõnadega hurjuta.”¹⁴¹ Enne seda haudus Achilleus peas mõtet Agamemnon mõõgaga raevus läbi torgata, kuna ta solvas tema au. Athena sõnadele ta siiski kuuletub ja jätab katki plaani Agamemnoni mõrvata. Euagrios peab isegi sõnadega hurjutamist liigseks: “Ära vastas neile, kes sind sõnadega ähvardavad, et oma vaikivate huultega suudaksid lämmatada söakad huuled.”¹⁴² Ta õhutab olema leplik, “Ja sina, kui sa oled solvunud, siis ära solva teist vastu, vaid pigem anna järele inimesele, kes sulle kätte maksis.”¹⁴³

Nestor võtab samuti esimeses laulus sõna, proovides eos vaigistada kahe ahhailase vahelist tülid, kuid edu saavutamata.¹⁴⁴ Nestor küll ei pöördu palvega viha vaigistada eeskätt Achilleuse, vaid Agamemnoni poole. Ta lausub: “Taltsuta siis südant endal, sa Atreuse poeg, palun sind ma! Las viha vaikib su sees Achilleuse vastu, sest kangeim meiegi kaitsja ta on sõjakäigul sel õnnetul praegu.” Agamemnon ei ole aga nõus alla vanduma tema arust ülbele Achilleusele. Achilleus ei ole nõus ka oma au solvamist nii ruttu andestama ning peab alla vandumist Agamemnonile argpükslikuks.¹⁴⁵

IX laulus pöörduvad Achilleuse poole viimases hädas Agamemnon koos viie mehega, kelle seas on kangelased Aias ja Odysseus. Kõik need kuus on Achilleusele isegi vihas tema enda sõnul kõige kallimad.¹⁴⁶ Achilleus siiski keeldub sõdimast ja jagab oma monoloogis soovitusi: “Jah, ning sellepärast soovitan nüüd nõnda teha ka teistel: sõita kiiresti siit kodumaale. Sest iial ei näe te, et püha Ilion langeb!”¹⁴⁷ Isegi seistes vastakuti oma kaaslaste

¹⁴⁰ Il.2.5-7.

¹⁴¹ Il.1.210.

¹⁴² *Eulogios.* 4.

¹⁴³ *Ibid.* 4.

¹⁴⁴ Il.1.247-284.

¹⁴⁵ Il.1.293-294.

¹⁴⁶ Il.9.197-198.

¹⁴⁷ Il.9.417-419.

surmaga, keda ta eelnevalt nimetab kõige kallimateks, ei ole ta nõus sõdima asuma. Ta ütleb otsekoheselt välja, mida ta mõtleb, pidades ebavajalikuks süstida ahhailastesse lootust.

XIX laulus loobub ta leina ajendil ka siiski oma vihast. Achilleuse ema Thetis paneb oma sõnadega narratiivselt lõpu Achilleuse solvumisele ja vihale. Ta pöördub oma poja poole järgnevate sõnadega: “Kõigile teata, et lõppend su vimm Agamemnoni vastu”.¹⁴⁸

Achilleus käitub valdava osa eeposest risti vastupidi neile soovitustele, mida ma alapeatüki alguses välja tõin. Isegi, kui ta oli nõus viha taltsutama, siis ei suutnud või ei tahtnud ta oma sõnu vaka all hoida. Siiski peab tunnistama, et lõpuks ütleb ta ise ka, et tema vihal olid hukutavad tagajärjed ja nimetab ennast ka jonnakaks, mööndes, et targem oleks olnud ära leppida.¹⁴⁹

¹⁴⁸ II.19.35.

¹⁴⁹ II.19.56-73.

4. Viha väljendamiseks kasutatav sõnavara

Euagriose teostes ja *Iliases*

Lisades on esitatud tabelite ja graafikute kujul vihaga seotud sõnavara *Iliase* esimeses laulus ja Euagriose kolmes teoses. Tabelitesse on märgitud viha ja vihastama/vihane olema kreekakeelsed vasted. Esimeses laulus olevate vihaga seotud sõnade hulk on võrreldes teiste lauludega palju suurem, seega annab ka ühe laulu sõnavara uurimine kahekümne neljast põhjaliku arusaama sellest, millist sõnavara terve eepose vältel kasutatakse.

Tabelisse on märgitud viha edasi andvad sõnad I laulus sellisel kujul, nagu need esinevad tekstis, ning parema ülevaate saamiseks on juurde lisatud ka sõna algvorm. Samuti on ära toodud eestikeelne tõlge fraasist, kuhu see sõna kuulub. Kasutatava tõlke autoriks on taas August Annist. Fraasina mõistetakse siinkohal teksti, mis on eraldatud ülejäänust kirjavahemärkidega ja/või sidesõnadega. Kuna esimeses laulus on mitu tegelast, kelle viha kirjeldatakse, siis on juurde lisatud ka lahter, kuhu on märgitud, kelle viha väljendamiseks seda sõna kasutatakse,

Sõnavara uurisin lähemalt kolmes Euagriose tekstis: *Praktikos*, *Mõtetest* ja *Kaheksa mõtet*. Valik tulenes sellest, et nendes esineb kõige rohkem viha märkimiseks kasutatavaid sõnu. Juurde on lisatud ka ingliskeelsed tõlked, et paremini anda edasi nende sõnade vahel esinevaid tähenduslikke erinevusi.

Viha väljendavaid sõnu esineb 28 korda *Iliase* esimeses laulus. See arv ei ole siiski kivisse raiutud, kuna osasid sõnu, mis ei pruugi olla nii lähedaselt seotud vihaga, võidakse ikkagi pidada mainimise vääriliseks teiste teemaga lähemalt kokku puutunud inimeste poolt. Nagu ma ka lisas välja toon, võidakse näiteks sõna *θυμός* mitmeti tõlgendada. Kõige rohkem kasutatakse nimisõnadest viha väljendamiseks sõna *χόλος*, mida esineb viiel korral. Kõige populaarsem tegusõna ei ole siiski ootuspärane samatüveline sõna *χολόω*, mida esineb tekstis 4 korda, vaid *χόμομαι*, mida leidub 11 korda. Kuigi Achilleuse viha on tähtsamal kohal, siis üllatuslikult on Agamemnoni viha kirjeldatud rohkem, 11 korral. Mitmel korral esinevad ka sõnad *μῆνις* ja *μένος*.

Viha kui mõtte märkimises kasutab Eugarios oma teostes sõna *ὀργή*, mida *Iliases* ei esine. Kõigis kolmes teoses, milles sõnavara uurisin, kasutab ta ka viha märkimiseks sõna *θυμός*, mida leidub *Iliases* mitmeid kordi. Selle sõna leiame ka *Iliase* esimesest laulust, kus seda tõlgitakse mitmeti, sest *θυμός* omab ka teisi vihast erinevaid tähendusi. Selle peamine tähendus on hing.¹⁵⁰ *Iliases* on kasutatud seda nii viha, hinge kui ka südame tähenduses. Tähendus jaotub veel kahte alajaotusesse, millest esimene pakub selle tähenduseks *anima*'t, elu, hingust ja hinge. Teises alajaotuses samastatakse seda *animus*'e, hinge ja südamega ning tõlkevariantide all leiab ka viha ning raevu tähenduse. Huvitav on ka ära märkida, et üks selle tähendusvarjund on iha liha ja joogi järgi.

Kui on juttu vihast kui mõttest, siis kasutab Euagrios valdavalt sõna *ὀργή*. Inglise keelde tõlgitakse seda peaaegu alati kui *anger*. Teoses *Praktikos* kasutab ta seda kümme korda. Ta kasutab ka viha teise tähendusnüansi edasi andmiseks sõnu *θυμός* ja *θυμικός*. Neid tõlgitakse valdavalt kui *irascible part*, kuid on tõlgitud ka kui *indignation*. *Praktikos* sisaldab neid kahte 11 korral. Euagrios eristab seega selgesti sõnu *ὀργή* ja *θυμός/θυμικός*. Tähendusliku erinevuse sõnastab ta ka oma kirjutistes. *Praktikos*'es on kirjas: *Ὄργη μὲν καὶ μῖσος αὖζει θυμόν*.¹⁵¹ Viha (*ὀργή*) on miski, mis koos vihkamisega suurendab *θυμός*'t. Liddle-Scott-Jones'is on eraldi välja toodud ka, et Homerose kasutab sõna *θυμός ὀργή* asemel.¹⁵²

Praktikos sisaldab veel sõna *παροργισμός*, mida klassikalises kreeka keeles üldse ei kasutatagi.¹⁵³ Kõige tuntum tekst, kus seda leidub, on Uus Testament. Euagrios tsiteerib sageli oma teostes Uut Testamenti ning on kindlasti ka tuttav seal kasutatava sõnavaraga. Trench toob ka oma artiklis välja, kuidas *ὀργή* tähendus erineb siiski sõnast *παροργισμός*, kuigi neid sageli samamoodi tõlgitakse.¹⁵⁴ Nii *ὀργή*, *θυμός* kui ka *παροργισμός* esinevad Uues Testamendis. Samas *μῆνις*, mida esineb palju *Iliases*, ja *κότος* ei esine Uues Testamendis kordagi.

150

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=%CE%B8%CF%85%CE%BC%CF%8C%CF%82&la=greek#lexicon>

¹⁵¹ *Praktikos* 20. Sinkewicz 2003.

¹⁵² Liddle- Scott-Jones.

¹⁵³ Trench 1915: xxxvii.

¹⁵⁴ Trench 1915: xxxvii.

Kokkuvõte

Sissejuhatuses seatud eesmärgid said täidetud. Suutsin pakkuda *Iliase* uurimisel uudse lähenemise, mis loodetavasti innustab tulevikus ka teisi sarnastel teemadel kirjutama. Euagriose mõtetest lähtudes õnnestus süvitsi uurida Achilleuse viha. Keskendusin kolmele mõttele, mida enim saab seostada Achilleuse vihaga: kurbus, auahnus ja kõrkus. Enne kui asusin analüüsi kallale, tegin ka põhjaliku ülevaate Euagriosest ja tema *logismos*'test, et temaga mitte kokku puutunud lugeja tunneks end ka ilma eelteadmisteta seda lugedes mugavalt.

Achilleuse viha analüüsides leidsin nii Euagriose arusaamu, mis sobitusid Achilleuse vihaga hästi, kui ka neid, mis ei sobitunud. Kõrkuse ja viha tugev seos, mida Euagriose välja toonud on, esineb ka Achilleuse puhul. Samas ei ole Achilleusel märgata kättemaksusoovidest tingitud kurbust, vaid tal esineb hoopiski kurbusest tingitud kättemaksusoove, mis ilmnevad peale Patroklose surma. Üheks töö tulemuseks on ka ülevaade viha väljendavast sõnavarast nii *Iliase* I laulus kui ka Euagriose teostes *Praktikos*, *Mõtetest* ja *Kaheksa mõtet*. Tabeli kujul on olemas üldinfo, kuid tõin viimases peatükis välja ka osade sõnade esinemisarvu ja muud tabelist ammutatavat infot.

Iliase ja Euagriose *logismos*'te vahelised seosed on täiesti uurimata valdkond. Minu bakalareusetöö keskendus vaid väikesele osale *Iliasest*. Mahukama töö puhul saaks uurida ühe mõtte esinemist nii *Iliases* kui *Odüsseias* või võtta vaatluse alla mitu tegelast antiikmütoloogiast või -kirjandusest, keda vaevavad sarnased *logismos*'ed.

Allikad

Allen, Thomas, William, Monro, David, Billing. 1920. *Opera*. Tõlkinud Thomas William Allen ja David Binning Monro. New York: Oxford University Press.

Annist, August. 1960. *Ilias*. Tallinn: Eesti riiklik kirjastus.

Annist, August. 1963. *Odüsseia*. Tallinn: Eesti riiklik kirjastus.

Brakke, David. 2009. *Talking Back: A Monastic Handbook for Combating Demons*. Cistercian Studies Series, no. 229. Trappist, Ky.: Collegeville, Minn: Cistercian Publications ; Liturgical Press.

Burnet, John. 1903. *Plato. Platonis Opera*. Oxford University Press..

Butcher, Samuel H. 1903. *Demosthenis Orationes. ed. S. H. Butcher. Oxonii.e Typographeo Clarendoniano*.

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:tlg.0014.019:200&lang=original>.

Bywater, Ingram. 1894. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford: Clarendon Press.

Duke, Elizabeth A., Hicken, Winifred F. Nicoll, William S. M. Robinson, David B. ja J. Christopher G. Strachan J, C. G. 1903. *Platonis Opera*. Oxford: Oxford University Press.

Dysinger, Luke. 1990. EVAGRIUS PONTICUS. PRAKTIKOS / ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ [or The Monk]. http://www.ldysinger.com/Evagrius/01_Prak/00a_start.htm

Frankenberg, Wilhelm. 1912. *W. Frankenberg from his Syriac text, Evagrius Ponticus, Abhandlung der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Neue Folge, Band xiii, no. 2 (Berlin, 1912): 472-544*. Berlin.

Géhin, Paul, Antoine Guillaumont, ja Claire Guillaumont. 1998. *Evagre le Pontique, Sur les pensées. Édition du texte grec, introduction, traduction, notes et index par Paul Géhin, Claire Guillaumont et Antoine Guillaumont*. Pariis.

Lill, Anne. 2007. *Nikomachose eetika*. Tartu: Ilmamaa.

Murray, Augustus T. 1919. *The Odyssey with an English Translation by A.T. Murray, PH.D. in two volumes*. Tõlkinud A. T. Murray. London: Cambridge University Press.

Sheed, Francis J. ja Foley, Michael P. 2006. *Confessions*. 2nd ed. Indianapolis: Hackett Pub. Co.

Sinkewicz, Robert E. 2006. *Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus*. Oxford Early Christian Studies. Oxford: Oxford Univ. Press.

Usener, Hermann. 2010. *Epicurea*. Cambridge University Press.

Vince, Charles A. jt 1926. *Demosthenes with an English translation by C. A. Vince, M. A. and J. H. Vince*. Tõlkinud C. A. Vince, J. H. Vince, ja M.A. Vince. Harvard University Press.

Volt, Ivo. 2000. *Inimtüübid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Käsitlused

Austin, Emily P. 2021. *Grief and the Hero: The Futility of Longing in the Iliad*. University of Michigan Press.

Bassett, Samuel E. 1933. *Achilles' Treatment of Hector's Body*. Transactions and Proceedings of the American Philological Association, 64, 41.

Brakke, David. 2009. *Talking Back: A Monastic Handbook for Combating Demons*. Cistercian Studies Series, no. 229. Trappist, Ky.: Collegeville, Minn: Cistercian Publications ; Liturgical Press.

Cairns, Douglas. 2011. *Honour and shame: modern controversies and ancient values*. Critical Quarterly 53(1):23 - 41

Casiday, Augustine. 2013. *Reconstructing the theology of Evagrius Ponticus: beyond heresy*. Cambridge, United Kingdom ; New York: Cambridge University Press.

Corrigan, Kevin. 2009. *Evagrius and Gregory: mind, soul and body in 4th century*. Ashgate studies in philosophy & theology in late antiquity. Farnham, England ; Burlington, VT: Ashgate Pub. Ltd.

DelCogliano, Mark. 2011. *The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay*. *American Benedictine Review*, 62.4: 387-401.

Dysinger, Luke. 2005. *Psalmody and prayer in the writings of Evagrius Ponticus*. Oxford theological monographs. Oxford ; New York: Oxford University Press.

Gaca, Kathy L. 2017. *The Making of Fornication: Eros, Ethics, and Political Reform in Greek Philosophy and Early Christianity*.

Gillette, Gertrude. 2010. *Four faces of anger: Seneca, Evagrius Ponticus, Cassian, and Augustine*. Lanham: University Press of America.

Grün, Anselm. 2010. *Kurjusest. Võitlus deemonitega vana-aja munkluses*. Tõlkinud Anu Põldsam. [Tartu]: Johannes Esto Ühing.

Guillaumont, Antoine. 1962. *Les „Képhalaia gnostica“ d'Evagre le Pontique et l'histoire de l'origénisme chez les grecs et chez les syriens*. Paris: Editions du Seuil.

- Halperin, David M., John J. Winkler, ja Froma I. Zeitlin, toim. 1990. *Before sexuality: the construction of erotic experience in the ancient Greek world*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Hill, Susan E. 2011. *Eating to excess: the meaning of gluttony and the fat body in the ancient world*. Praeger series on the ancient world. Santa Barbara, Calif: Praeger.
- Hintze, Hannah. 2009. *Gluttony and Philosophical Moderation in Plato's „Republic“*. Doktoriväitekiri, Chicago Ülikool.
- http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:dissertation&res_dat=xri:pqdiss&rft_dat=xri:pqdiss:3387057.
- Konstan, David. 2006. *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. Toronto: University of Toronto Press.
<https://doi.org/10.3138/9781442674370>.
- Lepajõe, Marju. 2000. *Kreeka-Eesti uue testamendi õppesõnastik*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts.
- Liddell, Henry George ja Robert Scott. 1940. *A Greek-English lexicon*, rev., aug. Sir Henry Stuart Jones, assisted Roderick McKenzie. Oxford: Clarendon Press.“ s.a. Vaadatud 3. mai 2022
- Lill, Anne. 2007. *Nikomachose eetika*. Tartu: Ilmamaa.
- Linge, David E. 2000. *Leading the Life of Angels: Ascetic Practice and Reflection in the Writings of Evagrius of Pontus*. *Journal of the American Academy of Religion* 68 (3): 537–68. <https://doi.org/10.1093/jaarel/68.3.537>.
- Muellner, Leonard Charles. 1996. *The anger of Achilles: mēnis in Greek epic*. Myth and poetics. Ithaca, N.Y: Cornell University Press.
- Mystakidou, Kyriaki, Eleni Tsilika, Efi Parpa, Emmanuela Katsouda, ja Lambros Vlahos. 2005. *Death and Grief in the Greek Culture*. *OMEGA - Journal of Death and Dying* 50 (1): 23–34. <https://doi.org/10.2190/YYAU-R4MN-AKKM-T496>.

Neil, Bronwen ja Kevin Wagner. 2019. *An Introduction to Greco-Roman Traditions on Dreams and Virtue. Dreams, Virtue and Divine Knowledge in Early Christian Egypt, 1–25*. doi:10.1017/9781108646802.001

Schimmel, Solomon. 1997. *The seven deadly sins: Jewish, Christian, and classical reflections on human psychology*. New York: Oxford University Press.

Sinkewicz, Robert E. 2006. *Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus*. Oxford Early Christian Studies. Oxford: Oxford Univ. Press.

Stefanus. 2008. *Ajalugu ja teoloogia 2. Kõrbeisade vaimsus: Katsumus kogu eluks*. Tallinn: Greif.

Valantasis, Richard, toim. 2000. *Religions of late antiquity in practice*. Princeton readings in religions. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Veltson, Peeter. 2021. *Apatheia mõistest Pontose Euagriose Praktikos'es koos asjassepuutuvate peatükkide tõlkega*. Tartu Ülikool. Bakalaureusetöö.

Vernezze, Peter. 2007. *Moderation or the Middle Way: Two Approaches to Anger*. *Philosophy East and West* 58 (1): 2–16. <https://doi.org/10.1353/pew.2008.0003>.

Wiebe, Gregory D. 2020. *Demons in Christian Thought*. *Oxford Research Encyclopedia of Classics*, Gregory D. Wiebe. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.8290>

Elektroonilised teavikud

Blue Letter Bible. <https://www.blueletterbible.org>. Vaadatud 27. 04.2022.

Britannica. [Desert Fathers | Description, History, & Legacy | Britannica/](#). Vaadatud 06.05.2022.

Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. <http://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=surmapatt>. Vaadatud 05.04.2022.

Fr. Dysinger, Luke. 1990. *EVAGRIUS PONTICUS PRAKTIKOS / ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ [or The Monk]*. V http://www.ldysinger.com/Evagrius/01_Prak/00a_start.htm. Vaadatud 04.05.2022.

Fr. Dysinger, Luke. *St. Evagrius Ponticus*. http://www.ldysinger.com/Evagrius/00a_start.htm. Vaadatud 06.05.2022.

Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/>. Vaadatud 25.04.2022.

Lepajõe, Marju 2012. *Tüdimusest ehk akeediast varases munkluses*. Kirik ja teoloogia. . <https://kjt.ee/2012/09/tudimusest-ehk-akeediast-varases-munkluses/>. Vaadatud 20.05.2022.

StudyLight. [StudyLight.org: Read, Study and Search God's Word with our Bible Resources](#)
Vaadatud 20.05.2022.

Trench, Richard, C. *Synonyms of the New Testament*. <https://www.blueletterbible.org/lang/trench/section.cfm?sectionID=37>. Vaadatud 22.04.2022.

Summary

The topic of this Bachelor thesis is the analysis of Achilles' anger in the *Iliad* based on the eight thoughts that are present in the theology of Euagrios. The topic was narrowed down from the original plan to not stray from the recommended number of pages. Achilles' anger is very crucial to the plot, which we can even deduce from the first lines of this famous text.

The anger of Achilles and the anger depicted in Euagrios' theology have previously been studied extensively. Leonard Muellner has written an extensive work regarding this topic: *The Anger of Achilles: Mēnis in Greek Epic*.¹⁵⁵ Euagrios' depiction of anger has been studied by Gertrude Gillette in *Four Faces of Anger: Seneca, Evagrius Ponticus, Cassian, and Augustine*.¹⁵⁶ There are of course a lot of other works written about this topic, but to my knowledge there are no academic works that study Achilles' anger from the viewpoint of Euagrios' theology.

The aim of this thesis is to offer a new perspective on the *Iliad* and to show to what extent and which parts of Euagrios' theology apply when dealing with Achilles' anger. Another aim is to give an overview of the vocabulary that is used to convey anger in the *Iliad* and in three of Euagrios' works: *On Thoughts*¹⁵⁷, *Praktikos*¹⁵⁸ and *Eight Thoughts*¹⁵⁹.

The work consists of four chapters. The first chapter gives a brief overview of the life and teachings of the desert father Euagrios. The second is dedicated to the eight thoughts. The third chapter consists of the analysis of Achilles' anger and in the fourth I dissect the vocabulary.

The aims of this Bachelor thesis were fulfilled. I offered a new perspective of the *Iliad*. I succeeded in analyzing Achilles' based on Euagrios' theology. The other thoughts that I focused on while researching anger were sadness, vainglory and pride. There were some parts of Euagrios' theology that also rang true in Achilles' storyline. For example the connectivity

¹⁵⁵ Muellner 1996.

¹⁵⁶ Gillette 2010.

¹⁵⁷ Dysinger, Luke. 1990. EVAGRIUS PONTICUS. PRAKTIKOS / ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ [or The Monk]. http://www.ldysinger.com/Evagrius/01_Prak/00a_start.htm

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Géhin, Paul, Antoine Guillaumont, ja Claire Guillaumont. 1998. *Evagre le Pontique, Sur les pensées. Édition du texte grec, introduction, traduction, notes et index par Paul Géhin, Claire Guillaumont et Antoine Guillaumont. Paris.*

of pride and anger. There were also some which did not, for example that thoughts of revenge generate sadness. I succeeded in analyzing the vocabulary and showing on a small scale the differences between the vocabulary used by Euagrios and Homer to express anger. The vocabulary I studied is also included at the end of this academic paper both in graph and chart form.

Hopefully my Bachelor thesis will encourage others to research similar topics. My thesis focused only on a small part of the *Iliad*. There is still plenty left to research, for example it is possible to research these thoughts in regard to other classical texts and Greek mythology or just more broadly in the *Iliad* and the *Odyssey*.

Lisad

LISA 1. Viha väljendav sõnavara *Iliase* I laulus

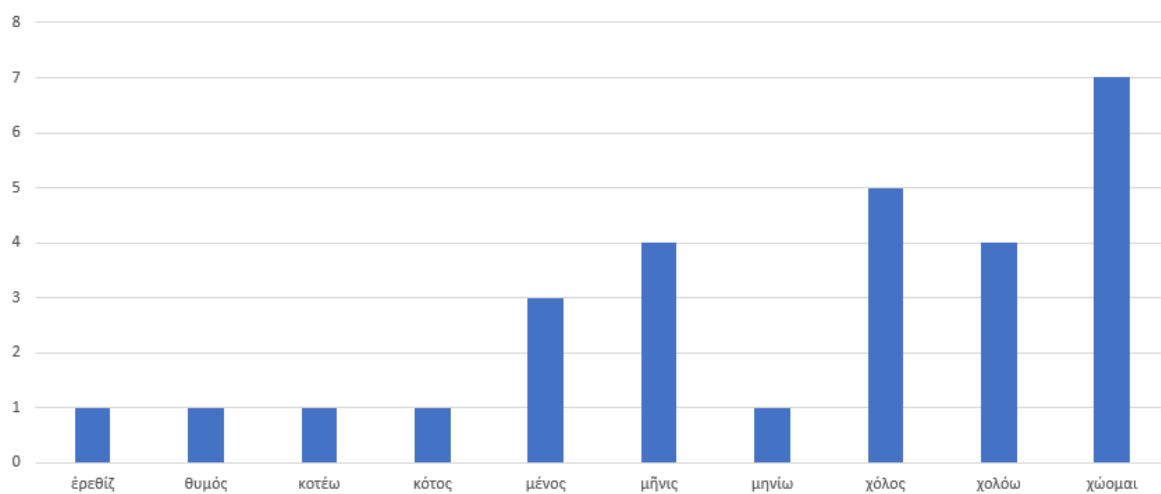
Viha väljendav sõna	Sõna algvorm	Eestikeelne Annisti tõlge sellega kaasnevast fraasist	Värss, milles esineb	Kelle viha kirjeldatakse
μῆνιν	μῆνις	peleides Achilleuse vimmast neetust	1	Achilleuse
χολωθείς	χολόω	viha vürstile kandes	9	Apollon
ἐρέθιζε	ἐρεθίζ	ära ärrita mind	32	Agamemnon
χόομενος	χόομαι	täis viharaevu	44	Apollon
χωομένοιο	χόομαι	-	46	Apollon
ἐχόσατο	χόομαι	miks viha kannab me vastu Apollon	64	Apollon
μῆνιν	μῆνις	miks viha kannab me peale nüüd kaugele-ambuv Apollon?	75	Apollon
χολωσέμεν	χολόω	saab pahaseks minu peale see mees	78	Agamemnon
χόσεται	χόομαι	meest halvemat vihkama hakkab	80	Agamemnon
χόλον	χόλος	kuigi taltsutab ehk esialgu ta veel oma raevu,	81	Agamemnon
κότον	κότος	süda vimma tal täis	83	Agamemnon
μένεος	μένος	ta sees süda siingena hirmsasti täis sai meeletut kurjust	103	Agamemnon
κεχολώσεται	χολόω	pahaks see paneb	139	puudub
κοτέοντος	κοτέω	ei sinu vimma ka karda	181	Achilleus
χόλον	χόλος	võita see raev	192	Achilleus

θυμόν ¹⁶⁰	θυμός	süda tormine sundida taltsaks	192	Achilleus
μένος	μένος	sinus taltuks raev mind kuuldes	207	Achilleus
κεχλωμένον	χολόω	olgugi küll süda raevu mul täis	217	Achilleus
χόλοιο	χόλος	tal süda veelgi ei varjanud raevu	224	Achilleus
χώμενος	χόμαι	ahhailasist vapraimat nii oled halvaks sa pannud."	244	Agamemnon
ἐμήνιε	μηνίω	raevutses nüüd Agamemnon.	247	Agamemnon
μένος	μένος	taltsuta siis südant endal	282	Agamemnon
χόλον	χόλος	las viha vaikib su sees Achilleuse vastu	283	Agamemnon
χώμενος	χόμαι	viha täis	380	Chryses
χόλος	χόλος	kuid sai kurjaks Atreuse poeg	387	Agamemnon
μήνι'	μῆνις	seal viha kannab ahhailaste vastu	422	Achilleus
χώμενον	χόμαι	meel viha täis	429	Achilleus
μήνιε	μῆνις	vihavimmaselt jäi üha kiirete laevade juurde taevasest sündinud Peleuse poeg	488	Achilleus

LISA 2: *Iliase* I laulus esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul

¹⁶⁰ Seda sõna on mitmeti tõlgendatud. Osad autorid tõlgendavad seda südadena, osad vihana.

līase I lail

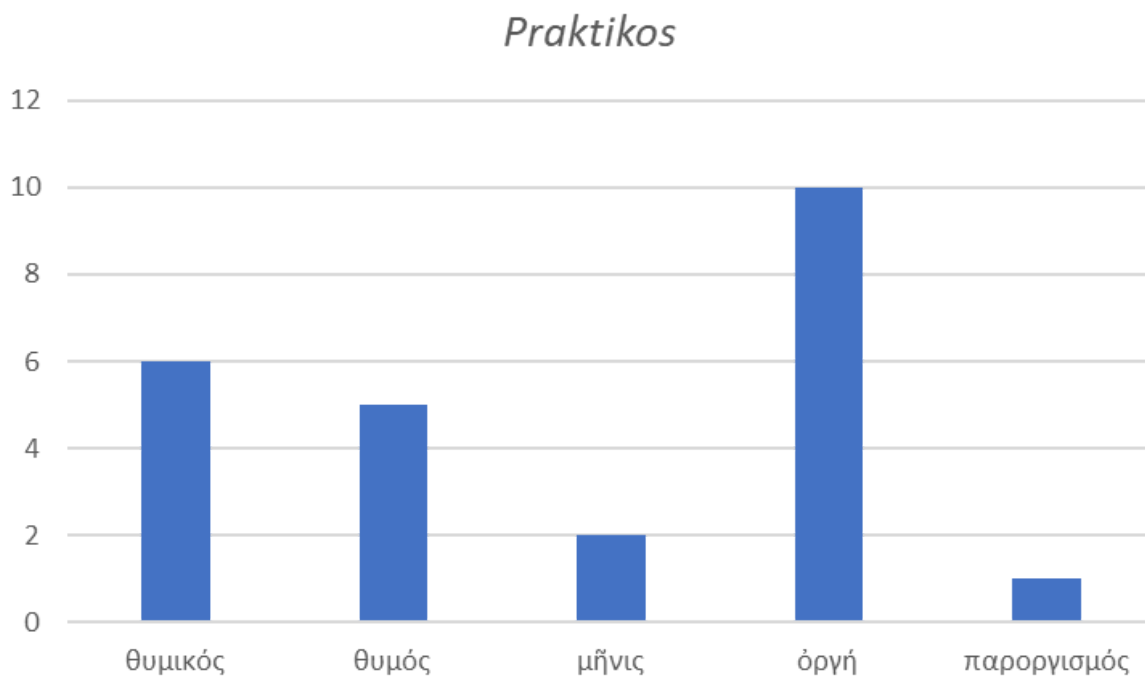

LISA 3: Teoses *Praktikos* esinev viha väljendav sõnavara

Sõna	Algvorm	Tõlge 1- Sinkewicz	Tõlge 2 - Singer	Esinemiskoht
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk. 6
ὀργῆ	ὀργή	anger	anger	ptk 10
ὀργή	ὀργή	anger	anger	ptk. 11
θυμοῦ	θυμός	irascible part	indigation	ptk. 11
μῆνιν	μῆνις	resentment	rancor	ptk. 11
μῆνιν	μῆνις	resentment	rancor	ptk 11
ὀργή	ὀργή	anger	anger	ptk 14
Ὀργή	ὀργή	anger	anger	ptk 20
θυμόν	θυμός	irascibility	indignation	ptk 20
παροργισμῶ	παροργισμός	anger	anger	ptk 21
θυμικόν	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 22

ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 23
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 42
ὀργῆς	ὀργή	angry	anger	ptk 42
ὀργή	ὀργή	anger	anger	ptk 42
θυμικόν	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 54
θυμικοῦ	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 54
θυμικόν	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 63
θυμῶ	θυμός	irascibility	irascibility	ptk 73
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 76
θυμικόν	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 86
θυμικῶ,	θυμικός	irascible part	irascible part	ptk 89
θυμοῦ	θυμός	irascible part	irascible (part)	ptk 93
θυμοῦ	θυμός	irascible part	anger	ptk 99

LISA 4: Teoses *Praktikos* esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul

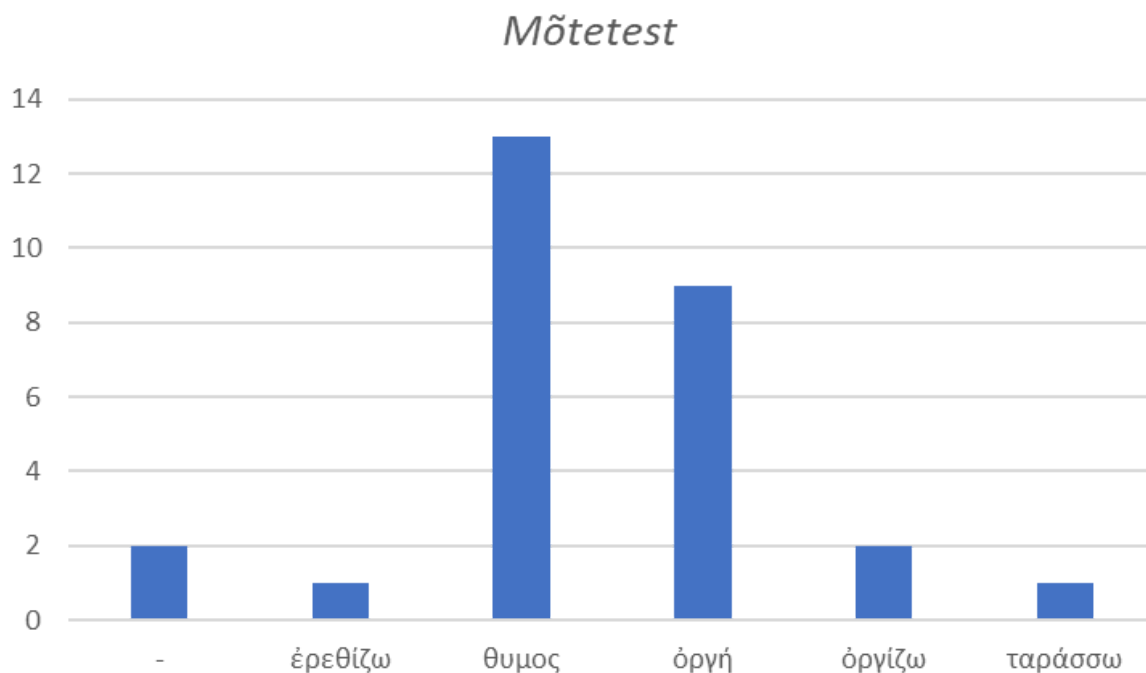

LISA 5: Teoses *Mōtetest* esinev viha väljendav sõnavara

	Algvorm	Sinkewiczi tõlge	Dysingeri tõlge	Esinemiskoht
ταράξαι	ταράσσω	trouble	agitated	ptk 1
θυμόν	θυμος	the irascible part	anger	ptk 1
θυμόν	θυμος	irascible part	indignation	ptk 3
θυμος	θυμος	irascibility	incensive power	ptk 5
ερεθίζειν	ἐρεθίζω	inflamed with anger	incensed to wrath	ptk 5
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 5
θυμόν	θυμος	irascibility	wrath	ptk 5
θυμόν;	θυμος	irascibility	wrath	ptk 5
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 5
θυμός	θυμος	wrath	wrath	ptk 5

ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 5
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 9
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 9
μανίαν προκαλέσασθα	-	get him really mad	enrage him	ptk 9
πάνυγάρ καλεπαίνει	-	gets extremely vexed	he becomes very angry	ptk 9
θυμου	θυμος	irascible part	incensive power	ptk 16
θυμὸν	θυμος	wrath	it	ptk 16
ὀργίζεσθε	ὀργίζω	be angry	be angry	ptk 16
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 16
θυμὸν	θυμος	irascible part	incensive power	ptk 16
ὀργᾶς	ὀργή	irascible	prone to anger	ptk 16
ὀργης	ὀργή	anger	anger	ptk 23
θυμὸν	θυμος	irascible part	irascible faculty	ptk 28
ὀργίζοιτο	ὀργίζω	exercise his anger	angered	ptk 29
θυμοῦ	θυμος	irascibility	irascibility	ptk 32
ὀργῆς	ὀργή	anger	anger	ptk 32
θυμὸν	θυμος	irascibility	irascibility	ptk 32
θυμὸν	θυμος	irascibility	irascibility	ptk 43

LISA 6: Teoses *Mõtetest* esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul

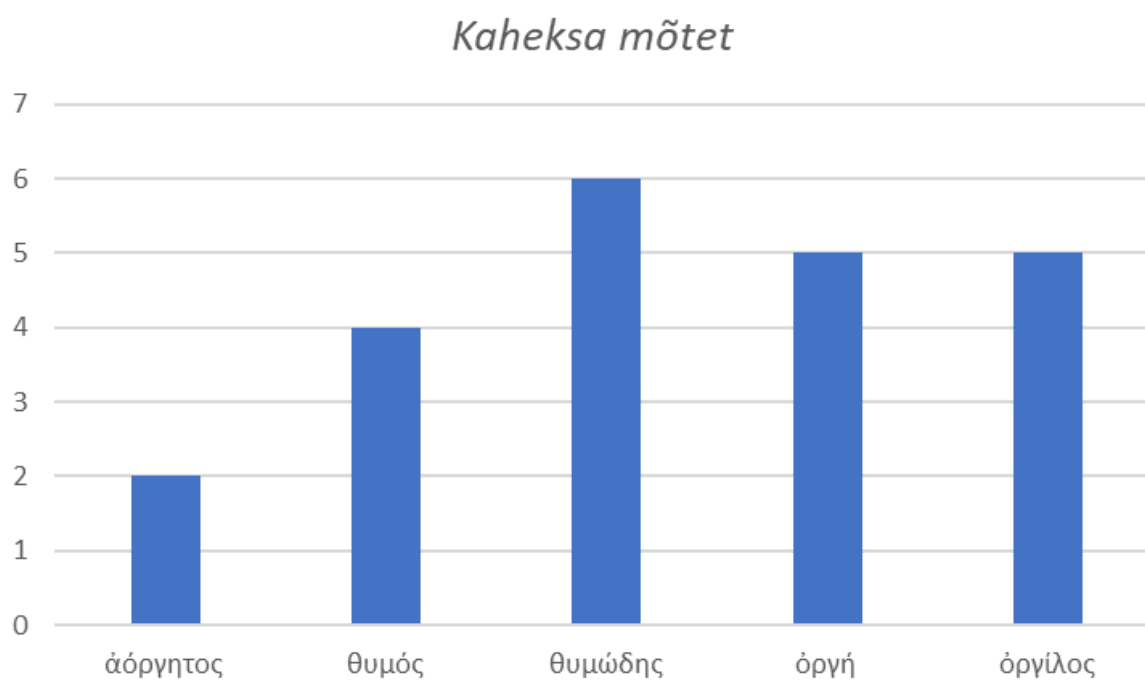

LISA 7: Teoses *Kaheksa mõtet* esinev viha väljendav sõnavara

Sõna	Algvorm	Sienkewiczi tõlge	Esinemiskoht
όργής	όργή	anger	4
Όργή	όργή	anger	4.1
θυμός	θυμός	irascibility	4.2
άόργητον	άόργητος	free from anger	4.2
θυμώδης	θυμώδης	irascible person	4.3
όργίλος	όργίλος	angry	4.4
θυμοῦ	θυμός	irascibility	4.5
όργίλου	όργίλος	anger	4.5
θυμώδης	θυμώδης	irascible	4.7
όργής	όργή	anger	4.7

όργιλου	όργιλος	angry	4.9
θυμώδους	θυμώδης	angry	4.10
άόργητος	άόργητος	without anger	4.11
όργῆς	όργή	anger	4.16
θυμός	θυμός	irascibility	4.16
θυμώδους	θυμώδης	irascible	4.17
θυμώδους	θυμώδης	irascible	4.18
όργιλου	όργιλος	angry	4.18
θυμώδης	θυμώδης	irascible	4.20
όργιλος	όργιλος	angry	4.20
όργῆς	όργή	irascibility	5.1
θυμός	θυμός	irascibility	5.1

LISA 8: Teoses *Kaheksa mõtet* esinev viha väljendav sõnavara esinemus esitatuna graafikul

LISA 9: Kolme eelmise tabeli andmed esitatuna ühel graafikul

